

En la història del carlisme català i, preferentment, la referida a les comarques gironines, un dels capítols menys documentats és el de les darreres batalles. O sigui les que van tenir lloc en els mesos anteriors a la rendició de la Seu d'Urgell, defensada heroïcament per Lizàrraga. La victòria del general Martínez Campos, esdevé el colofó angoixós de la carlinada i l'esgarrifall més emocionat de la seva elegia.

El temps que hi ha entre el març i el setembre de l'any 1875, fou d'una gran activitat. D'una banda els carlins que no admeten llur fracàs i de l'altra el moviment incessant de les columnes governamentals que pretenen pacificar el país. Ens agradin o no ens agradin els preceptes que fonamenten la Causa per la qual van morir tants d'homes, cal admetre que amb els anys llurs guerres es converteixen en símbol. Els carlins infonien a la brega l'esperit revindi-

Notes sobre les darreres batalles entre Carlins i Liberals

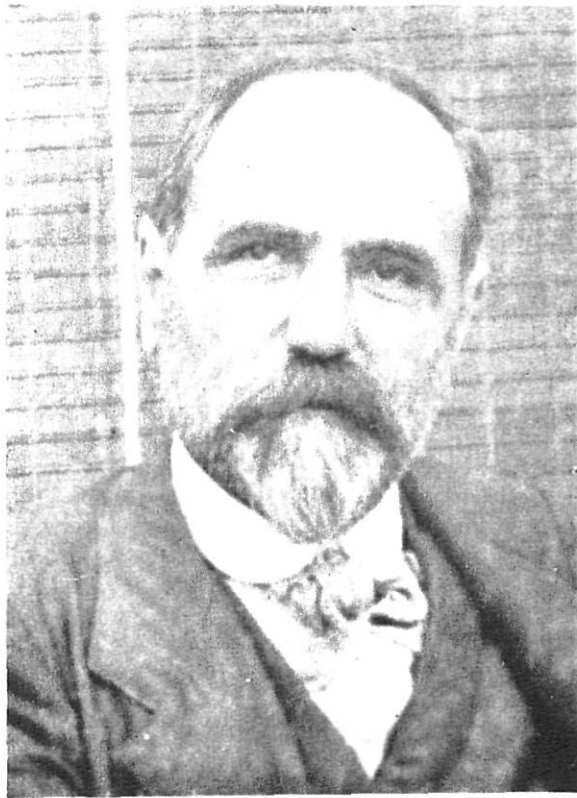
catiu d'uns privilegis ancestrals que parlaven de la tradició d'un poble que no volia sotmetre's a les veleïtats del progrés.

En aquestes notes volem fer conèixer l'existència d'unes memòries inèdites d'en Joaquim Figa i Pcu, natural de Cistella i veí de Banyoles. Era avi d'un bon amic nostre —gairebé familiar—, l'advocat Josep M.ª Malagelada i Figa, el qual ens ha facilitat el manuscrit.

En Figa era capità-caixer de les tropes del general Francesc Savalls i Massot; per això, el valor d'aquests papers és incalculable. D'una manera cronològica —volem dir, dia a dia—, fa possible seguir les incidències i vicissituds de la tropa carlina recorreguent les comarques gironines; es constaten rumors i s'expliquen amb detall les topades i assalts contra l'enemic. La història és vista des d'una sola òptica i no admet l'anàlisi o el comentari, però la veracitat traspua finament, encara que només sigui en la manera d'expressar-se, sense apassionaments polítics i sense perdre l'objectivitat del reportatge.

El manuscrit s'inicia l'endemà mateix de la reunió que va celebrar-se a l'Hostal de la Corda, a la rodalia d'Olot, entre els carlins encapçalats per en Savalls i els governamentals amb el gene-

per Ramon Grabolosa

JOAQUIM FIGA I POU, nat a Cistella l'any 1847 i mort a Banyoles el 1901, autor de les memòries.

ral Martínez Campos. La primera notícia és datada el 27 de març de l'any 1875. D'existir una primera part no ho sabem pas, però la intuïm; en tot cas s'ha perdut. En el manuscrit tampoc no es fa cap referència a la reunió en la qual, sembla, hi ha implicacions obscures per a la dignitat dels carlins i un possible desentendre's de la Causa per part d'en Savalls.

Però, Savalls, és evident, continuarà a la brega; malgrat els resultats d'aquella reunió i les filosofies que ha projectat —sense aclarir en definitiva—, la guerra es manté amb tota la virulència. Els entusiasmes i els ideals tenien més força que qualsevol profecia de pacte o de derrota. A Savalls podem seguir-li els camins fins al mes d'agost; el dia 23, exactament, descansava en la pairalia dels Bach, de Collsacabra. En haver capitulat la Seu d'Urgell passarà la frontera des de Camprodon. El trànsit silenciós fa de comiat, però continuarà la llegenda.

Aquests mesos, en Savalls i els altres militars a les seves ordres, al cap de llurs batallons i companyies, lluitaren sense que s'entengui massa l'estratègia. Les expedicions, almenys en aparença, mai no s'aplicaven al servei d'una acció militar de conjunt amb tàctiques que in-

Francesc Savalls i Massot, segons un gravat de l'època.

"Emboscada", obra de Josep Benlliure (col·lecció Gassió).

quietessin les columnes enemigues, les quals, implacablement, acorralaven el carlisme als reductes geogràfics més inexpugnables.

I no és solament en Savalls el qui, en el manuscrit, vertebrava la campanya carlina de l'hora baixa. Hi ha homes com Lizàrraga —després defensor de la Seu—, Miret, Huguet, Puigvert, Camprubí, Aymamí, Muixí i d'altres que al cap de llurs voluntaris practiquen una guerra barroca i desballestada, d'un lirisme florejat que derrotava inevitablement el maquinisme i el trasbals social de l'època. Només, i encara a perdre, l'empresa podien realitzar-la els carlins, coneixedors del territori on operaven i enamorats de l'ànima de les comunitats que pretenien salvaguardar.

Però continuem amb el capità-caixer. En Joaquim Figa, tot i convertir-se en testimoni de la realitat quotidiana, la seva preocupació, diem-ne castrense, era recaptar diners per al manteniment de la tropa. Els escenaris que fressa són a les comarques de la Garrotxa, la Selva i

Osona; és a dir, els enclaus que senyoregen el Montseny, les Guilleries i el Collsacabra, amb incursions al Maresme, al Vallès i l'Empordà.

Les tropes gairebé sempre s'emplacen a la banda de les valls d'Olot i a la zona en la qual, suposem, el carlisme té més adeptes en el veïnat: Amer, Anglès, La Cellera i Sant Feliu de Pallarols, Breda, Arbúcies i Sant Hilari Sacalm, són llocs d'acció; Vidrà, Sant Pere de Torelló i el Collsacabra, refugi habitual, sobretot d'en Savalls i des d'on ordeixen accions de guerra alguna de les quals s'allarga fins a Caldetes i a les portes de Mataró. Les demarcacions de Ripoll, Prats de Lluçanès —a la influència defensiva de Vic— i Banyoles, La Bisbal i l'Empordà— a l'abast de les guarnicions de Girona i Olot—, són territoris freqüentats per tropes carlines i liberals i escenaris de les batusses més aferrissades.

En el manuscrit, la descripció dels combats impressiona per la seva crueltat gairebé sinistra. Els mots hi sonen sense llàgrima ni horror; aus-

"La Trinchera", obra de J. Cusachs.

terament, fredament i prescindint de la duresa de l'impacte. A Ripoll (7 d'abril), a Caldetes (21 d'abril), a Palau Tordera (23 d'abril), a Sta. Coloma de Farners (25 d'abril), a Blanes (2 de juny), a Prats de Lluçanès (6 de juliol), entre Figueres i la Jonquera (6 de juliol), a Breda (1 d'agost) i així podem seguir i àdhuc repetir-nos en els mateixos indrets amb d'altres escaramusses i enfrontaments bèl·lics.

També s'explica, amb opció al comentari que ara dispensem, les diferències que es plantejen entre l'oficialitat carlina. El nomenament de Capità General de Catalunya a favor de Francesc Savalls no agrada tothom; ni al mateix Rafel Tristany. Tampoc que Lizàrraga assumeixi la presidència de la Diputació. Ho constata en Figa els dies 2 i 23 d'abril, respectivament. Miret renuncia al càrrec, sembla, per diferències amb en Savalls; àdhuc pensa d'abandonar l'exèrcit carlí. Hi ha insubordinacions i circulen rumors de tota mena que alarmen o justifiquen desplegament de batallons.

En Francesc Savalls sojornarà a Sant Pere o Sant Vicenç de Torelló —arreu té llit i taula parada—, o al Bach de Collsacabra que és on es troba millor. Malgrat les actituds d'aquest em-

pordanès dominat per la rauxa, la presumpció i la inconsciència, mai no desdiu de la seva responsabilitat militar. Es un personatge contradictori que, per entendre'l, caldria aprofundir la seva trajectòria vital i heur-n els rerafons més íntims. En un manuscrit que posseïm sobre Josep Estartús i Aiguabella, —el carlí de Sant Privat d'en Bas i famós a la segona guerra—, no l'afalaga gens. Si bé per les seves virtuts adquireix prestigi, un cop destruït el mite apareix el solatge; una evidència comú que defineix i determina el carlisme històric.

La Causa, en aquesta tongada, ja no disposa dels diners d'abans. Els camins del capità Figa, autor del manuscrit, són inacabables i sovint inútils perquè torna amb les alforges buides. Els terratinents que havien nodrit els ferments d'aquesta guerra amb llurs hisendes i fortunes, ja es trobaven amb l'economia exhausta. L'esperit de rebel·lió perdura inefablement, però les arques s'han escolat. En Figa, acompanyat de l'assistent i un parell de voluntaris de cavalleria, quan roda pel Collsacabra, ja podem suposar on farà parada i fonda. Pels termes de Mieres i Sta. Pau o, tantseval!, per l'Empordà, no oblida els puntals financers força reconeguts en el nostre pairalisme.

Però la gravetat de les circumstàncies s'accentua. No solament pel setge de les columnes governamentals, cada dia més nombroses i ben equipades, sinó perquè en desfer-se el front del Centre peninsular, els seus exèrcits —composos principalment de valencians i aragonesos—, pentren a Catalunya. Llavors, més que reforçar els contingents catalans, els perjudiquen i creen nous problemes de manutenció i d'armament. Són soldats famolencs, menys avesats a la guerrilla salvatge i en una regió que desconeixen en absolut. En els pobles que visiten o s'hostatgen, ja no es troba ni un mos de pa per portar-se a la boca. Aquestes tropes habituades a l'uniforme i a la disciplina convencional no eren com el carlins de casa nostra, autèntics gats mesquers que, amb la soldada, ja en tenien suficient per acamparse-la.

La persecució governamental mantenia el mateix ritme avassallador. Els carlins, estigmatitzats per la realitat històrica —més irreductible que els seus entusiasmes ideològich—, no podien lluitar contra el destí. L'adversari que era l'evolució social i política del país—, esdevenia més poderós que els seus exèrcits, apeixats amb fervors patriòtics i mancats d'armament o tàctica militar. Malgrat saber que el Govern **enemic** —com l'anomenaven—, aplegava gairebé 60.000 homes, s'aferraven a la devoció que estimulava aquella agressivitat adés angelical adés perversa però, sempre, mitològica. Els seus soldats malmats, malvestits i despulats o aclaparats per

la fatiga de les llargues marxes per camins impossibles, no ens semblarien tan espectrals si al capdamunt de cada itinerari no posessin, una esperança enlluernadora encara que, després, fos condemnada com un somni.

Savalls dirigeix aquesta guerra, sense cap altra coherència que no sigui el propòsit de distreure els generals del govern i d'evitar el drama de la Seu d'Urgell, però amb la caiguda d'aquella plaça, es transtornen els ideals dels més addictes a la Causa. El 13 d'agost, en Savalls —amb Gamundi i Boet, militars procedents dels batallons peninsulars—, s'han reunit a Torelló. Llavors ja es rumorejava que Lizàrraga, abans de rendir-se, preferia morir en la defensa. El dia 26, Martínez Campos obté el triomf ressonant en la darrera i definitiva batalla contra el carlisme del segle XIX.

Francesc Savalls que, des del dia 23, s'esqueia —sol o acompanyat d'aquells militars— reposant, com sempre, en la pairalia del Bach de Collsacabra, va assabentar-se de la tragèdia. Pel setembre, des de Camprodon —ho hem dit en començar—, passa la frontera; és l'epíleg i l'epitafi a la glòria. L'autor del manuscrit, a finals d'agost, es trasllada al Molí de la Figa, prop de La Vajol (Alt Empordà), on l'espera el seu masover de Mouré, mas situat en terra de l'Estat francès on, el 4 de setembre, dona per acabades les seves memòries.